

HOZIRGI GLOBAL EKOLOGIK MUAMMOLAR VA AHOLI YASHAYDIGAN HUDUDLARNI QATTIQ MAYISHIY CHIQUINDILARDAN HALOS ETISH CHORALARI HAQIDA

Saidova Sohibaxon Abrorjon qizi

*Farg‘ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti
“Kommunal va mehnat gigiyenasi” kafedrasida assistenti*

Jo‘raboyev Sarvarbek Xalimjon o‘g‘li

*Farg‘ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti
Stomatologiya yo‘nalishi 6122-gurux talabasi*

Sheraliyev Oyatullo Mansuralizoda

*Farg‘ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti
Stomatologiya yo‘nalishi 6122-gurux talabasi*

Toxirova Ruxsora Shavkatjon qizi

*Farg‘ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti
Stomatologiya yo‘nalishi 6122-gurux talabasi*

Annatsiya: Mamlakatimizda atrof-muhitni muhofaza qilish, aholi salomatligini ta'minlash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, sanitariya va ekologik holatni yaxshilash borasida izchil ishlar olib borilmoqda. Ushbu maqolada chiqindi masalasi global ekologik muammo sifatida tahlil etilgan. Olingan xulosalar asosida takliflar ishlab chiqilgan. Ushbu maqolada qattiq maishiy chiqindilarni utilitatsiya qilish borasida korsatma va tavsiyalar keltirilgan.

Аннотация: В нашей стране предпринимаются последовательные усилия по охране окружающей среды, обеспечению здоровья населения, рациональному использованию природных ресурсов, улучшению санитарно – экологической обстановки. В данной статье анализируются вопросы отходов как глобальная экологическая проблема. В этой статье приведены рекомендации по утилизации (ТБО) твердых бытовых отходов.

Abstract: Hic articulus suasiones praebet solidae vastitatis municipalis dispositioni. Congruentes conamina fiunt in nostra regione ad ambitum tuendam, ad salutem publicam praestandam, usum rationalem facultatum naturalium, emendatio sanitatis et oecologicae rei. Hic articulus analyses vastas quaestiones pro problemate globali environmental habet.

Kalit so‘zlari: global ekologik muammo, chiqindi turlari, mahalliy ekologik muammolar, chang, shovqin, issiqlik, chiqindi turlari, atrof-muhit, qattiq mayishiy chiqindi (QMCh), utilitatsiya, qayta ishlash, potentsial, fraktsiyalar sifati.

Kirish: Chiqindilarni qayta ishlash chiqindilarni boshqarish siyosatida eng muhim chora-tadbirlardan biri hisoblanadi. So‘nggi yillarda mamlakatimizda chiqindilarni qayta ishlash masalasiga alohida e‘tibor berilmoqda. Hozirgi vaqtda, insoniyat eng keskin global ekologik muammolarga duch kelmoqda. Ekologik muammolarning mohiyati shundaki, inson faoliyati natijasida tabiiy yashash muhiti buziladi. Atrof-muhit holati ko‘pincha atrof-muhitning o‘zgarishi bilan bog‘liq bo‘lgan tendensiyalarni ham o‘z ichiga oladi. Bu o‘zgarishlar tabiiy, inson tomonidan qo‘zg‘atilgan bo‘lishi mumkin. Atrof - muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish murakkab va ko‘p qirrali muammodir. Uning yechimi inson va tabiat o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga solish, ularni muayyan huquqiy qoidalar, ko‘rsatmalar va qoidalar tizimiga bo‘ysundirishga bog‘liq.

Qattiq maishiy chiqindilarni utilizatsiya qilish ko‘plab rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar hamda shahar, qishloq joylarida og‘ir va keng tarqalgan muammo hisoblanadi. Qattiq organik chiqindilarni ishlab chiqarish butun dunyo bo‘ylab har yili keskin ortib bormoqda. Maishiy yoki shahar chiqindilari odatda turli xil inson faoliyatida duch keladigan o‘zgaruvchan manbalardan hosil bo‘ladi. Bir qator tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, rivojlanayotgan mamlakatlarda hosil bo‘ladigan qattiq maishiy chiqindilar asosan uy xo‘jaliklari (55-80%), keyin bozor yoki tijorat joylari (10-30%). Keyinchalik sanoat, ko‘chalar, muassasalar va boshqa ko‘plab korxonalar tomonidan ishlab chiqarilgan o‘zgaruvchan miqdorlardan iborat. Bunday hosil bo‘ladigan qattiq maishiy chiqindilarning xilma-xilligi ularni saralash va material sifatida ishlatishdagi asosiy to‘siqdir. Bunday chiqindilarni saralash va ajratish eng muhim va an’anaviy usullardan biri bo‘lib, har qanday potentsial foydalanish uchun ajratilgan fraktsiyalarning sifati to‘g‘risida ma’lumotlarni taqdim etish uchun qattiq maishiy chiqindilarni boshqarishning muhim bosqichlari hisoblanadi. Bugungi kunda dunyo miqyosida eng asosiy ekologik muammolardan biri, bu atrof tabiiy muhitning chiqindilar bilan ifloslanishidir. Hozirgi vaqtda yer yuzida chiqindilar miqdori yildan yilga ko‘payib bormoqda. Chiqindilarning paydo bo‘lishi, bevosita insoniyatning faol iqtisodiy faoliyati bilan bog‘liqdir.

Chiqindilarni qayta ishlash, chiqindilarni boshqarish siyosatida eng muhim chora – tadbirlardan biri hisoblanadi. So‘nggi yillarda mamlakatimizda chiqindilarni qayta ishlash masalasiga alohida e‘tibor berilmoqda. ma’lumot uchun: O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev tomonidan joriy yilning 2-fevral kuni chiqindilar bilan bog‘liq ishlash tizimini takomillashtirish va

hududlardagi ekologik holatni yaxshilash borasida bergan. 2022-yildagi ustuvor vazifalar yuzasidan vidioselektor yig'ishda mayishiy chiqindi to'plash qamrovini 95%ga, ishlash hajmini 40%ga, yetkazish vazifalari qo'yilgan. Atrof – muhitni va aholi salomatligini muhofaza qilish maqsadida chiqindilarni yig'ish va qayta ishlash bo'yicha ishlar olib borilishi kerakligini ta'kidlagan. Chiqindi tizimini tartibga solish – hayotimiz, sog'lig'imiz uchun eng muhim vazifalardan biri. Bu inson salomatligi va xavfsizligi, millat kelajagi bilan bog'liq dolzarb masala ekanligini ta'kidladi. Mamlakatimizda chiqindilarni asosan poligonlarga joylashtirish yoki ularni yoqish usullaridan keng foydalaniladi. Chiqindilar bo'yicha muammolarni hal etishda amalga oshiriladigan ishlarning strategik yo'nalishi va muvofiqlashtirishning asosi bo'lib xizmat qilishi, bu jarayonda asosiy e'tibor avvalo, chiqindilarni boshqarish sohasidagi davlat siyosatini va harakatlar samaradorligini oshirishga, ularni qisqartirishga imkon darajasida ulardan qayta foydalanish uchun ikkilamchi qayta ishlashga qaratilishi kerak hisoblanadi. Poligonlarga chiqindilarni joylashtirish muammoning yechimi bo'lmaydi. Sababi poligonlarga joylashtirilgan chiqindilar atrof-muhitga zarar keltiruvchi asosiy manbalardan biri hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 17-apreldagi PQ-4291-son qarori bilan tasdiqlangan 2019-2028-yillarda **O'zbekiston Respublikasida qattiq maishiy chiqindilar bilan bog'liq ishlarni amalga oshirish Strategiyasida** umumiy maydoni 1 108,6 gektarga teng **167 ta poligonni** yopish va rekultivatsiya qilish bilan bir qatorda, faoliyat yuritayotgan poligonlar o'rnida umumiy maydoni 693,3 gektarga teng **54 ta** modernizatsiyalashgan poligon yaratish va umumiy maydoni 80 gektarga teng **5 ta** poligon qurish vazifasi belgilangan. Biroq, xorijiy davlatlarda poligonlarni sonini kamaytirish maqsadida optimal yechimlar ishlab chiqilgan va huquqiy mexanizmlar belgilangan. Masalan, **Filippinda** 2000-yilda "Qattiq chiqindilarni ekologik boshqarish to'g'risida"gi qonun kuchga kirgandan so'ng **ochiq chiqindixonalarni tashkil etish va boshqarish taqiqlangan**. Barcha ochiq chiqindixonalar uch yilgacha boshqariladigan chiqindixonalarga aylantirilishi va boshqariladigan chiqindixonalar esa besh yil ichida yopilishi kerakligi belgilangan. Faqatgina chiqindilarni qayta ishlash natijasida hozil bo'lgan qoldiq chiqindilarni to'plash uchun sanitariya talablariga javob beradigan poligonlar qurilishiga ruxsat berilgan.

Chiqindilarni qayta ishlash sohasida quyidagi muammolar saqlanib qolmoqda:

Birinchidan, respublikamizda chiqindilarni qayta ishlash jarayonini qo'llab-quvvatlash uchun moliyaviy va infratuzilmaviy muammolar mavjud. Chiqindilar bilan bog'liq ishlarni amalga oshirishdan tushgan mablag'lar miqdori chiqindilarni

qayta ishlash bo'yicha to'liq mintaqaviy infratuzilmani yaratishga imkon bermaydi.

Ikkinchidan, chiqindilarni qayta ishlash sohasida raqobat muhitini yaratish, chiqindilardan qayta ishlangan mahsulotlarga nisbatan talabni rag'batlantirish mexanizmlari mavjud emas.

Xorijiy davlatlarda qayta ishlangan materiallardan foydalangan holda olingan tovar va xizmatlar bozorini rag'batlantirish maqsadida ushbu mahsulotlarga nisbatan davlatning "yashil xaridi" tizimidan foydalanish imkoniyatlarini tartibga soluvchi qonunchilik bazasi yaratilgan.

Masalan, Xitoyda chiqindilarni qayta ishlash va qayta ishlangan mahsulotlardan foydalanishga ko'maklashish maqsadida davlat idoralari, davlat maktablari, davlat korxonalari va tashkilotlari hamda harbiy idoralar imtiyozli ravishda qayta ishlangan mahsulotlarni sotib olishi qonun bilan belgilangan.

Uchinchidan, chiqindilarni qayta ishlashdan ko'ra ularni yo'q qilishning boshqa muqobil usullaridan foydalanish amaliyoti saqlanib qolmoqda. Xususan, mamlakatimizda chiqindilarni asosan poligonlarga joylashtirish yoki ularni yoqish usullaridan keng foydalaniladi. Qayd etish kerakki, poligonlarga chiqindilarni joylashtirish muammoning yechimi bo'lmaydi. Sababi poligonlarga joylashtirilgan chiqindilar atrof-muhitga zarar keltiruvchi asosiy manbalardan biridir.

Qurilish chiqindilarini joylashtirish poligonlari tashkil qilinmaganligi natijasida ularni avtomobil yo'llari yoqalariga, suv obyektlarining muhofaza zonalariga va boshqa qarovsiz hududlarga tashlab ketish holatlari ko'plab uchramoqda. Tibbiyot va biologik chiqindilarni xavflilik darajasidan kelib chiqqan holda utilizatsiya qilish borasidagi muammolar saqlanib qolayotgani aholi orasida turli yuqumli va boshqa turdagi kasalliklar tarqalish xavfini tug'dirmoqda. Bu borada mutasaddilar aybdorlarga nisbatan kerakli choralarni ko'rmasdan jarimaga tortish bilan cheklanib qolishmoqda.

Ma'lumot uchun: Shisha butilka – **1 mln yil**, plastik ichimliklar idishlari – **450-yil**, bir martali ishlatiladigan tagliklar – **500-800-yil**, alyuminiy konserva – **80-200-yil**, batareyalar – **100-yil**, kauchukli etik – **50-80 yil**, plastik stakanlar – **50 yil**, teri – **50 yil**, qalay konserva – **50 yil**, neylon mato – **30-40 yil**, charm poyabzal – **25-40 yil**, yog'och – **10-15 yil**, sigaret qoldiqlari – **10-12 yil**, jun kiyimlar – **1-5 yil**, sut qutilari – **5 yil**, arqonlar – **3-14 oy**, paxta qo'lqop – **3 oy**, karton – **2 oy**, apelsin yoki banan qobig'i – **2-5 hafta**, qog'oz sochiq – **2-4 hafta** muddatda chiriydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. "Условная труда и охраны окружающей среды на стеклоизготовительных предприятиях".

- Tadqiqot uz. ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ – АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР мавзусидаги конференция материаллари 2020 №21 31октябрь Ст-33 [33]
- 2.“Гигиеническая оценка Условий труда и охраны окружающей среды на стеклоизготовительных предприятиях” New Day in Medicine Новый День в Медицине. TIBBIYOTDA YANGI KUN №4(32) 2020 ст 73 [73]
 - 3.Гигиеническая оценка и пути оптимизации водопользования сельского и городского населения в Республике Узбекистана области Ферганы. **iScience Poland**. MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS. Issue 4(38) Part 2 COLLECTION OF SCIENTIFIC WORKS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE Ст 197-202 Warsaw 2021 [197-202]
 - 4.Гигиеническая оценка и пути оптимизации водопользования сельского и городского населения в Республике Узбекистана. New Day in Medicine Новый День в Медицине TIBBIYOTDA YANGI KUN №2(34/2)2021 ст-73
 - 5.ТВЕРДЫЕ БЫТОВЫЕ ОТХОДЫ (ТБО)- ГЛОБАЛЬНАЯ ПРОБЛЕМА МИРА. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences VOLUME 2 | ISSUE 6 ISSN 2181-1784 Scientific Journal Impact Factor SJIF 2022: 5.947 Advanced Sciences Index Factor ASI Factor = 1.7 Ст 327-334 [327-334]
 - 6.Aholidan hosil bo'ladigan qattiq maishiy chiqindilarni zararsizlantirish. INTERNATIONAL SCIENTIFIC ONLINE CONFERENCE «BELARUS» INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE 19 november 2022 www.interonconf.com St 50-52 [50-52]
 - 7.ХХІ Кўникмаларини оммалаштиришга қаратилган янги йўналишдаги ўқитиш сифатини оширишда инновацион ғояларнинг ўрни ва уларнинг аҳамияти ҳақида. Uzbek Scholar Journal Volume-10, Nov 2022 www.uzbekscholar.com 10.11.22 St 311-316 [311-316]
 - 8.Hozirgi global ekologik muammolar va aholi yashaydigan hududlarni Qattiq mayishiy chiqindilardan holos etish choralari haqida. Бухарский государственный медицинский институт имени Абу Али Ибн Сино Научно – практический конференции с международным участием на тему: «Проблемы экологии и экологического образования» сборник тезисов 11-12.,. 2022г.